

העיר שחברו לה יחדיו

שירים רבים נכתבו של ירושלים, חלקם הפכו לנכסי צאן ברזל בארץ ומחוצה לה. הנה כמה מהסיפורים שמאחורי השירים המזוהים ביותר עם העיר שנטלה תשעה קבין

ליאת שוקרון

הכותל

1967

עשה עליי רושם עמוק מאוד - זה צבא מנצח אבל לא צבא שמתרברב, לא בז לאויב, שיושב באבל על החברים שנפלו - גם אם שוחררה ירושלים. חזרתי לתל אביב, לא הצלחתי לישון בלילה - ותיכף כתבתי את השיר 'הכותל'." למחרת אותו לילה מסעיר, הגיעו לביתו של גמזו המלחין דובי זלצר ורעייתו דאז, הזמרת גאולה גיל, ותהו אם יש לו משהו חדש, והוא נתן להם את השיר שכתב בלילה. מאז הושר ותורגם השיר הזה בכי אמנים רבים ובשפות רבות.

המשורר והפזמונאי יוסי גמזו, כתב את השיר 'הכותל' בערב שחרור הכותל המערבי. "שעות ספורות לאחר שחרור הר הבית, כשהגענו לכותל המערבי-שסבי לא היה יכול להתפלל לידו במשך 19 שנות כיבוש ירדני, הרחבה כולה הייתה מרוצפת בתרמילי עוזי, ובחוץ ישבו מאות צנחנים. ראיתי את הצנחנים יושבים בדממה שהייתה דממת אבלים. הצבא שניצח יושב כמו צבא מנוצח", הוא תיאר בעבר. "הייתה להם הבעה של אבל, מפני שהאנשים שישבו שם, שנשארו בחיים, איבדו את מיטב חבריהם. זה

מילים: יוסי גמזו | לחן: דובי זלצר

עמדה נערה חול הכמל

שפטיים קדמה וסנטל

אמרה א': "גקולום השופר חסקות הן

אבל השגיקה עוד יתג..."

אמרה א': "ציון הר הקיג"

שקקה א': "תנחול והכמל",

ומה שגדל על מצמה בין ערביים

היה אכזרן של מלכות

הכמל - אקום ועלמל

הכמל - עופנה ודמ

יש אנשים עם אה של אקן

יש אנשים עם אה אדמ

עמד הצנחן חול הכמל,

מכל מחלקת רק אמד

גדול מחויבים ומחכה"

אמרה א': "לחונת אין דמות אך יש קוטל

גשמה מחויבים האבד..."

אמרה א': "אינני דומה",

ושם אהשפיל מקטימ,

"אך סבא של, א-אזורים היודע,

קבוד כאן הכה הצטיג".

הכמל - אקום ועלמל

עמדה השמורים חול הכמל

אחול של אמד חן החי".

אמרה א': "עני נעלי הדואקת הן

ולא הנניו שבקיד".

אמרה א': "אינני חושמ

שום פקק אטחון בין סדקיו.

כי מה שנגני אכמל רק אמל

הכמל - אקום ועלמל

עמד חול הכמל עימע

הכה הישיש הגפאלה

אמרה א': "אשרי שכינע כולני"

ושם, ונצכה, לא כולמ

עמד הדממה מנצמל

ימיד בין עשמה טובאים

אמרה א': "מגמת אמתקי, בעלמל,

כולכם כוהנים וזווים

הכמל אקום ועלמל

הכמל אקום ועלמל

1928 / 1886

מעל פסגת הר הצופים

מאחורי השיר 'מעל פסגת הר הצופים' מוטמן סיפור מרתק במיוחד. מדובר בעיבוד של שיר יידי בשם "חצות", שכתב ברוך שפיר ופורסם בקרקוב בשנת 1886. בשיר מתוארות הצרות של עם ישראל בגולה (אנטישמיות, התבוללות), והגעגוע הנצחי לירושלים. שפיר ציין בעבר שהשיר חובר ללחן "Szumia jodly na gor Szczycie" מתוך האופרה "האלקא", מאת סטניסלב מוניושקו.

גרסה מאוחרת של השיר (והתאמת הלחן העממי) "מעל פסגת הר הצופים", עובדה על ידי אביגדור המאירי, משורר, מחזאי וממייסדי תיאטרון הקומקום, התיאטרון הסאטירי הראשון בארץ ישראל. השיר עובד כחלק מתוך מחזה סאטירי, וכלל שני בתים שהושמטו מהשיר שאנו מכירים כיום.

השיר הסאטירי דיבר, בין השאר, על ריבוי הסכסוכים בין העדות השונות בעם; בבית השני, שאותו איננו שרים, מתאר המשורר את הפלגנות והשנאה בין העדות היהודיות בעיר, ובין חילונים ודתיים, כסיבה שלמרות שהדור שלו סוף סוף קיבל את המפתחות לעיר הקדושה - הם לא יכולים לפתוח את שערה.

החלק שנודע מהשיר בציבור הוא הבית הראשון והבית האחרון שלו, בתים המבטאים כיסופים, מחייבות לירושלים ואמונה בביאת המשיח.

מילים: אביגדור המאירי | לחן: עממי

מעל פסגת הר הצופים
שום ארץ ירושלים!
באלפי הכבוא היי המוכה!
מקדש מלך, עיר מלכה!

ירושלים, ירושלים
אני לא זכרתי שפה!
ירושלים, ירושלים
יבוא המשיח, יבוא!

ירושלים, ירושלים
האני פניך אמר!
ירושלים, ירושלים
מחכה לך אמר!

מעל פסגת הר הצופים
אגמחה ארץ אפיים

מעל פסגת הר הצופים
אגמחה ארץ אפיים
מעל פסגת הר הצופים
שום ארץ ירושלים!
אלפי דומה חלואי אליך,
אכאמ, אכבוא באור פניך!

אלו הבתים שהושמטו:

באל פוטמ באני קלום
קקיס אל גליסמאך
אך איך אקנה אל ביי מקדשך
אם אין, שום בין פניך?
ספרדים, אשכנזים, ג'מני, פלשים
אפילו, ערב ים וחדים ומפשים
ירושלים, ירושלים
אז זאל נציגי קמאום!
ירושלים, ירושלים
בין פניך קשתי לא שום!
עיר פכוא הייג עיר קודש,
שבר קר כל ביח
אך יש עדיין קר שער סגור
זה שער החיים
נכבוא פניך שמוני אויך
אמור ארבי אל מפתחתיך!
ירושלים, ירושלים
שפעהי השם ד',
ירושלים, ירושלים
העיר פניך אוי!

1967

ירושלים של זהב

מורה-חיילת בת 20, שביצעה את השיר בקול-פעמונים עם הגיטרה שלה. השיר כבש את הלבבות כבר בשמיעה ראשונה, ובחצות הלילה, כאשר שולי הוזמנה לבמה שנית, כבר שר איתה הקהל בבנייני-האומה את הבית החוזר.

שלושה שבועות אחרי שחיברה את השיר, הוא זכה להיות מושר בכותל ע"י חיילי צה"ל, כפי ששמר הוסיפה: "אותה שעה החלו הדברים להתגלגל לקראת מלחמה, וכאשר שיחררו הצנחנים את הכותל כבר היה בפיהם המנון מוכן. באותו יום, ה- 7.6.1967 הוספתי לשיר בית רביעי לכבוד הניצחון".

השיר שהפך להמנון לאומי של ממש, החל במחסום כתיבה. במשך שנים רבות נהגו ברדיו "קול ישראל" לערוך במוצאי יום העצמאות פסטיבל-זמר תחרותי, ששודר עד אז ברדיו בלבד (עוד טרם הגיעה הטלוויזיה לארץ). בחורף של 1967 חרגו באופן חד פעמי מהנוהג, והזמינו לתחרות גם שירים מחמישה מלחינים מוכרים ומקצוענים, ביניהם נעמי שמר.

שמר תיארה בעבר: "מאוד התקשיתי בכתיבת השיר, עד שנזכרתי באגדה התלמודית על רבי עקיבא, שהבטיח לרעייתו רחל 'עיר של זהב', כלומר תכשיט של זהב כדמות ירושלים. לביצוע השיר בחרתי את שולי נתן,

מילים ולחן: נעמי שמר

כי שמך צדקה את השבט
כנשיקת שלף
אם אשכחך ירושלים
אשר בואה צהה

ירושלים של זהב...

חצונו אל כומת החום
אשך ולכיכר
שופך קוצא ההי הביא
העיר העתיקה.

ובתענוג אשר הסאל
אלפי שמשו צומח
נשוב נד אל ים החמא
הדרך ידמו.

איכה יהוה כומת החום
כיכר השוק ריקה
ואין פוקד את הי הביא
העיר העתיקה.

ובתענוג אשר הסאל
מיילוט כומת
ואין יוד אל ים החמא
הדרך ידמו.

ירושלים של זהב...

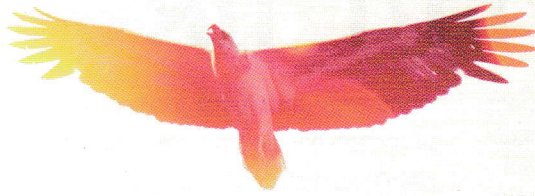
אך הבואי היום אשיך אך
ולך אקשור כגבים
קטונני מצעיר בניך
ומאמנו המשידיים.

אוי היום צאלו כיון
ודיח אורנים
נשא כומת הערביים
אם קול פאמנים.

ובגדאת אילן נאן
שבויה החלומה
העיר אשר הדד יושבת
ובאיכה חומה

ירושלים של זהב
וה נחושט ושל אור
האל אל שייך
אני כיער
ירושלים של זהב
וה נחושט ושל אור
האל אל שייך
אני כיער

1969

על כפיו יביא

האהובים עלי, בעיקר בגלל אופיו ה'עממי'. הוא מעלה אל פני השטח בעלי מקצועות יומיומיים, שדמותם נזכרת הרבה בשירי העם היהודיים ממזרח אירופה, אך כמעט לא מופיעה בשירים העבריים".

השיר הולחן על ידי יאיר רוזנבלום ובוצע לראשונה על ידי הזמרת רבקה זהר בפסטיבל הזמר והפזמון 1969 בעיבודו של אלכס וייס וזכה במקום הרביעי בלבד, אך לאחר מכן השיר הפך להיט וזכה בתואר "שיר השנה" במצעד הפזמונים העברי השנתי של קול ישראל ושל גלי צה"ל.

יורם טהרלב תיאר שכתב את השיר לאחר שפגש נגר שהראה לו כיסא אליהו שנותר אצלו לאחר שלא מצא לו קונה. השיר מבטא תכנים מסורתיים ודתיים, כפי שתואר בעבר טהרלב:

"אחרי מלחמת ששת הימים היה בארץ גל של שירי ניצחון ותהילה. אבל מתחת לפני השטח החלו לרחוש גם זרמים מיסטיים של אמונה בנסים שקרו לנו. את השיר 'על כפיו יביא' כתבתי שנתיים אחרי המלחמה, אבל שורה עליו רוח המסורת היהודית, שהרי אליהו הנביא נחשב למבשר ביאת המשיח... זה אחד השירים

מילים: יורם טהרלב | לחן: יאיר רוזנבלום

אני כבר יצא היום

הדמיון הצידי
כי סנדל אחד מוסיף
הוא יושב בצדו
ולא עושה דבר.

מדפיו היקום
מכוסים באבק
כבר לעיני מונח
החריצה קשק.

והוא חולם כי נעלמים הוא גופו,
בן עז היום ינוו עניי המהשג.
על כפיו אונג יביא,
לאירו הנביא.

והוא יושב ומחכה לו...

הדמיון הצידי
כי ערך אחד מוסיף
הוא יושב בצדו
ולא עושה דבר.

איש אינו פא אקונה
ואין איש מהקדי,
ושעניימ שהוא
כבר אינו מננה.

והוא חולם אחד נשא עוד באפיו
אבנת כסא לאירו שיבא,
על כפיו אונג יביא,
לאירו הנביא.

והוא יושב ומחכה לו
כבר עניי חולם הוא שיצבה לו,
על סודו שומר ומחכה לו

היחושאים ישע
איש אצמי אל צדי,
אבנה הכנה בגים
ככל פינת העיר.

הוא מכיר כל סמטה,
כל רחוב ושכונה,
הוא פונה אל העיר
כבר אשלים שנה.

והוא חולם כי, כחו אג העיר כנה,
ינוח אוקדש אג אפן הפינה.
על כפיו אונג יביא
אירו הנביא.

והוא יושב ומחכה לו...

1972

אור וירושלים

ביקשו ממני שאכתוב שיר על ירושלים עבור הגבעטרון, לכבוד יום ירושלים. נראה לך שזה שווה משהו? השיר אכן בוצע ב"יום ירושלים" של 1972. אך, שנה וחצי לאחר מכן, כאשר שריג לחם במלחמת יום הכיפורים כמפקד פלוגת טנקים בקרבות הבלימה ברמת הגולן, הוא נהרג שם. בן 29 בלבד היה בנופלו, והותיר שני בנים. לאחר מותו עוטר בעיטור המופת.

יוסף שריג נולד בקיבוץ בית השיטה, וכשהשתחרר מהשירות הצבאי שילב את עבודתו כמורה למוזיקה עם עבודה חקלאית. בין לבין עסק בכתיבת שירים והלחנתם. ב-1972 התבקש להלחין שיר ללהקת הגבעטרון במלאת 5 לאיחוד ירושלים, והוא כתב והלחין שיר בשם "אור וירושלים". כשהראה אותו לאמו, תהה: 'אמא, מילים ולחן: יוסף שריג

הנה צולח הצלחתי גבעטרון האור
קנה הסגור כאורה אל השכונות
וחול פניו קרצות ריבוא עיני האור הן,
אפגה נפקחו עיניו כנפלאות

כאג'י עזי עוטפת אור...
הדממת אשוחת אחזונה נשמת
ובקטיפת שמקים רסיס אחזון נחווה,
אך שחי כהר כיפת צהב של אור אודות
אנצלו חמס, היך של אור צדי.

השקט שוב צונח כאן נשתי הערב
כדאיג דיה מול הגחמות
נשתי אדמות נשקט אהט חרב
אג הפסקות התקדאים והחמות

כאג'י עזי עוטפת אור
והיא עולה השלל צהב הקשק
והיא נעננת מי כנה העשור
כאג'י עזי עוטפת אור.

1976/1985

שבחי ירושלים

זאת יש לך משהו מוכן? הוא הצביע על סלסלה עמוסה בקלטות. 'אלו רק סקיצות', ענית, אבל הוא התעקש. סיכמנו שאני הולך לנוח ואם הוא ימצא משהו שיעיר אותי, תיאר מדינה. כעבור שעה הזמר דקלון העיר אותו כשבידיו קלטת ובה השיר 'שבחי ירושלים'. 'זה בכלל פסוק מהתנ"ך. מה הקשר לשאר השירים באלבום?', הקשה מדינה, ודקלון אמר: 'זה השיר האחרון, מי ישים לב'. אבל שמו לב. השיר זכה לביצועים שונים, בהם של הזמרת היוונייה גליקריה.

השיר "שבחי ירושלים", אחד מנכסי צאן הברזל של העיר, נשכח במגירה למשך כמעט עשור. בשנת 1976 הזמר, הפזמונאי והמלחין אביו מדינה התבקש לכתוב שיר לפסטיבל פייטנות שנערך בירושלים, והוצע לו לבחור טקסט מן המקורות. "בגלל שידעתי שהאירוע מתקיים בירושלים, ואני מכיר את ספר תהילים, נזכרתי בשתי שורות ממזמור קמ"ז בתהילים. הלחנתי אותן וחיכיתי לשיחה", הוא סיפר. שום שיחה לא התקבלה, ומדינה שכח מהשיר. ב-1985 מדינה הפיק אלבום ללהקת צלילי הכרם, וחסר שיר אחרון. "דקלון הגיע אליי הביתה ושאל 'אולי בכל

מילים: מן התפילה | לחן: אביו מדינה
שבחי ירושלים אג ד'
הלל א-א-הייך ציון.
כי חישב בימי שליך
מך טיך הקיבך.
הלל, הלל א-א-הייך ציון.

50 עמודים המגזין | יולי 2023 | פרשת תולדות | איור תשמ"ב